

DVOJEZIČNI ILI VIŠEJEZIČNI KOLOKVIJALNI RJEČNIK?

Danko Šipka, SERBOCROATIAN- -ENGLISH COLLOQUIAL DICTIONARY, AN EXERCISE IN CROSS-CULTURAL COGNITIVE LINGUISTICS

Dunwoody Press, Springfield, 2000.

Kolokvijalni rječnici, a pogotovo dvojezični, u hrvatskoj leksikografiji još ne postoje pa je pojava rječnika toga tipa, u kojem je zastupljena i hrvatska leksička građa, stoga vrijedna naše pozornosti.

Autor je rječnika slavist, profesor poljskoga poznanjskoga sveučilišta i gostujući profesor Državnoga sveučilišta u Arizoni (SAD), koji se dobrim dijelom svoga znanstvenoga opusa bavi leksikografijom, izučavanjem kolokvijalnoga leksika i mogućnostima računalne analize leksika.

Šipkin rječnik kolokvijalizama, o kojem je ovdje riječ, jedan je od rijetkih rječnika te vrste koji obrađuje građu nekoga slavenskoga jezika. Knjiga sadrži opsežan uvod (str. I-XXXIV), *srpsko-hrvatsko-engleski* rječnik s 23 800 rječničkih članaka na 564 stranice i engleski indeks s uputnicama na *srpsko-hrvatske* natuknice (str. 567-664).

Svoj je metodološki i lingvistički okvir u izradi ovoga rječnika autor odredio već podnaslovom. U teorijskoj uvodnoj raspravi, koja upotpunjuje dosadašnje leksikološke spoznaje, autor donosi postavke kojih se držao u izradi rječnika i objašnjava nazivlje vezano uz kolokvijalni leksik. Definira pojam kolokvijalnosti kao vrlo *neuhvatljiv* i

elastičan i stoga daje shematski prikaz toga leksičkoga sloja na sjecištu triju jezičnih sfera - standarda, dijalekta i slenga. U ovom rječniku autor pod pojmom kolokvijalno uključuje:

1. sleng,

2. riječi koje pripadaju jednomu ili nekoliko standardnih jezika, ali su više dio govorenoga nego pisanoga jezika i

3. dijalektizme koji su poznati i rabljeni na širem području tako da se i govornici izvan toga dijalekta mogu s njima susresti.

Sve su navedene sastavnice neformalne i razgovorne.

Da bi korisnik lakše pratio teorijsku podlogu rječnika i uvidio razlike koje kolokvijalizmi nose u odnosu na dijalektizme i nestandardni izričaj, Šipka definira nestandard i dijalekt. Na prvi pogled može nas začuditi da su mu ovi nazivi sinonimni: *dialect, vernacular, jargon, cant, argot, lingo, potois*. Međutim, autor pretpostavlja da je dijalekt svaki otklon od standarda, a tek onda klasificira stupnjeve toga otklona, od kojih je jedan i dijalekt kao prostorno (ali i socijalno) raslojen leksik. Za autora kolokvijalni i standardni leksemi nisu međusobno isključivi nego se dopunjuju

i preklapaju. Ne postoje stroge granice među njima jer je i sam razgovorni stil jedan od funkcionalnih stilova standarda. Dakle, standard se ostvaruje i kroz kolokvijalni leksik. Moguća su pritom dva slučaja: 1. da pojmovi nose isto značenje, a da se razlikuju izgovorom i bilježenjem (*(s)jekira - sikira, kuća - čaku*) i 2. da imaju jednak (ili jedan) izraz, a različito (ili više) značenja (*(l)jetovalište* - 1. 'mjesto za odmor preko ljeta', 2. 'zatvor'). Ovdje se nužno postavlja pitanje "izdržljivosti" standardnoga jezika, čije se norme izgrađuju na osnovi pisanoga jezika, pred sve jačim pritiskom razgovornoga jezika koji je nesputan strogošću tih norma.

Šipka nije mogao mimoići objašnjenje naziva jezika. Iako navodi postojanje raznih nacija i nacionalnih jezika na prostoru bivše Jugoslavije, on upotrebljava ovom prilikom naziv *srpsko-hrvatski* jer smatra da nema stroge granice među trima etničkim standardima i kolokvijalnim izrazima kojima se služe Hrvati, Srbi i Bošnjaci (u njega "Bosnian Muslim"). Radi dobivanja što "jasnije" slike donosi dvije karte na kojima je prikazan etnički raspored u Jugoslaviji prije 1990. godine i stanje iz 1996. godine. Za korisnike koji ne poznaju te prostore dana je detaljna regionalna podjela. Budući da se govori o standardnim izrazima *srpsko-hrvatskoga* jezika, odnosno o standardnim jezicima u državama koje su nastale raspadom jugoslavenske federacije, opravdano se može zapitati nije li riječ o višejezičnom rječniku bez obzira na to što je ovaj rječnik koncipiran kao dvojezičnik koji ima samo dvije "strane", polazni i ciljani jezik.

Granice kolokvijalnoga leksika vrlo su složene, jednom su određene etnički, drugi put teritorijalno, zatim različitim socijalnim slojevima i njihovim supkulturama. Šipka s pravom smatra da se dva urbana vernakulara, kao što su splitski i zagrebački, uvelike razlikuju iako su unutar iste etničke zajednice, a s druge strane jedan urbani vernakular mogu dijeliti pripadnici raznih etničkih pripadnosti (npr. Sarajevo). Tako će policajac po Šipki u Zagrebu biti *drot, pajkan, rijamu, rora*, u Splitu *murjak, pandur, tovarić*, a u Sarajevu samo *drot*. (Izvori koje je Šipka rabio ne odražavaju pravu leksičku sliku terena, što pokazuju navedeni primjeri.) No, kao što su stari hrvatski leksikografi *sirće, ocat* i *kvasinu* smatrali sinonimima jer su te riječi doživljavali kao svoje, jednako je tako i s kolokvijalizmima, osjeća se jednostavno što je tuđe, a što vlastito, te će svaki korisnik u ovom rječniku prepoznati leksik koji ne pripada njegovu jeziku.

Autor kolokvijalni izraz razlikuje od standardnoga u prvom redu po leksiku, iako pronalazi i određena razlikovna gramatička obilježja na svim razinama. Međutim, ta su obilježja uglavnom dijalektnoga (*došo, došal, doć, ovije, za popit*) i žargonskoga karaktera (slogovne permutacije, igre riječi, npr. *doktor > ktordo > jo-ktordo-nj > joktordonj*) i ne mogu se pripisati cijelomu prostoru o kojem autor govori.

Nadalje, kolokvijalni izraz može osim teritorijalnoga i etničkoga nositi karakter urbanoga, ruralnoga, regionalnoga, socijalnoga i religijskoga, što znači da neki leksem može istodobno biti

obilježen kategorijom socijalne stratifikacije, etničkoga i regionalnoga karaktera.

Distribucija leksičkih polja utemeljena na pripadnosti dijalektu, slengu i kolokvijalnomu izrazu standarda prikazana je u dvjema tablicama s obzirom na jednočlane ili višečlane leksičke jedinice. Iz tih se prikaza vidi da je sleng glavni izvor kolokvijalizama, a dijalekt marginalni. Sleng je podijeljen u 15 sfera koje se uglavnom preklapaju sa socijalnim grupama i/ili područjima interesa (alkohol, prijevozna sredstva, zanimanja, kriminal, kockanje, vojska, glazba, droga, politika, škola i fakultet, sport, seks...).

Sinonimija je vrlo čest leksički odnos u ovom rječniku pa su navedeni brojni sinonimi. U tablicama se bilježe sinonimna gnijezda koja imaju više od 50 sinonima. Moglo bi se naravno raspravljati o tome jesu li uvijek u pitanju sinonimi s obzirom na to da je u nekim slučajevima posrijedi pripadnost leksičkih jedinica različitim idiomima. U modelu koji je Šipka izabrao i koji je u uvodu temeljito objasnio opravdano su sve leksičke jedinice koje imaju jedan denotat svrstane u sinonimni niz. Najveći dio kolokvijalnoga leksika nastao je prema zaključku autora semantičkom ekstenzijom, što se posebice odnosi na metafore. To znači da riječ sama po sebi može biti standardna, ali je pronašla svoje mjesto u kolokvijalnom leksiku zbog svoga sekundarnoga značenja (npr. standardno *djevojka* prema Šipki u kolokvijalnom znači *prostitutka*). Ostali čimbenici (derivacija, jezično posuđivanje i transformacija oblika)

izgrađuju ovaj leksik u manjoj mjeri, što pokazuju tablice zasnovane na građi rječnika. Jezično posuđivanje prisutno je u kolokvijalnom leksiku nešto manje, a najčešće se posuđuje iz zajedničkoga slavenskoga nasljeđa, njemačkoga, latinskoga, engleskoga, grčkoga...

Osobita je vrijednost ovoga rječnika što je navedena etimologija za sve leksičke jedinice. Za teoriju jezika u kontaktu zanimljivo je prepoznavanje procesa supstandardne adaptacije tuđica.

U uvodnoj je raspravi detaljno prikazana makrostruktura i mikrostruktura samoga rječnika. Metodološki okvir autor određuje kao "međukulturnu kognitivnu lingvistiku" i oslanja se na radove Langackera (*Concept, Image and Symbol. The Cognitive Basis of Grammar*, 1991), Lakoffa i Johnsona (*Metaphors We Live By*, 1980), Wierzbicke (*The Semantics of Grammar*, 1988) i Van der Meera (*Metaphors and Dictionaries: The Morass of meaning or How to get Two Ideas for One*, 1999). Kognitivni pristup očituje se u definiranju riječi prototipom, tj. najtipičnijim perceptivnim, kulturnim i iskustvenim elementima vezanim uz neki pojam koji su zajednički svim govornicima nekoga jezika. Definicije su na engleskom jeziku što jednostavnije, prototipnije. Stoga je omogućeno stvaranje obratnoga rječnika u obliku dodanoga indeksa.

Od 23 800 natuknica rječnika 19 300 su jednorječne, a 4 500 su višečlane leksičke jedinice. Građu za rječnik autor je prikupljao iz različitih izvora:

1. rječnici i popisi riječi (sleng, dijalekt, vulgarizmi, tematski popisi),

2. članci i monografije o kolokvijalnom leksiku,

3. književna djela kolokvijalnoga izraza (posebice drama),

4. tekstovi popularnih pjesama,

5. tisak u kojem se javljaju kolokvijalizmi,

6. bilješke neformalnoga govorenoga jezika u elektroničkim i tiskanim medijima,

7. kolokvijalni jezik iz filmova,

8. snimke spontanoga neformalnoga govora u neformalnim prilikama,

9. izvještaji i intervjui izvornih govornika i

10. ankete i intervjui.

Potpun pregled svih izvora naveden je na kraju uvoda. S obzirom na dosadašnje uobičajene izvore za rječnike ovaj popis pokazuje velik otklon. Ovdje je jezik uhvaćen u svim svojim pojavnim oblicima, živ, dinamičan, onakav kakav jest u stvarnosti.

Kriterij uključivanja riječi u rječnik zadan je teoretskim okvirima, no autor si dopušta slobodu u izboru onomastičke građe i psovki koje nisu primarno elementi kolokvijalnoga izraza, ali otvaraju prozor u svijet kulture.

Važno obilježje kolokvijalne sfere jest njezin dinamičan razvoj koji razliku između leksikaliziranih jedinica i kolokacija čini prilično nejasnom. To dovodi do dosta liberalnoga uključivanja višerječnih jedinica u građu rječnika, što znači da su uključene i leksikalizirane jedinice i one koje su tek na putu da to postanu, ali i one koje pripadaju području sintagmatizacije.

Tijelo rječnika čini popis natuknica složenih po abecedi s dodatnim grafemima koji obilježavaju nefonemske jedinice (ð, 3, š, ž). Rječnički je članak vrlo iscrpan. Sastoji se od naglašene natuknice, gramatičke odrednice, dubletnih natukničkih oblika, engleske standardne jednakovrjednice, definicije na engleskom standardu, nestandardnoga engleskoga ekvivalenta (ako je to moguće), regionalne i etničke odrednice, etimološke odrednice, stilske odrednice (kolokvijalno, dijalektalno, žargonsko...) i oznake stava (podrugljivo, intimno, ironično, opsceno...). Slijede primjeri koji su također prevedeni na engleski, a u slučajevima kada je zbog frazeološkoga karaktera primjera onemogućeno davanje ekvivalenta, pronalazi se što jednostavniji, ali značenjem srodan primjer.

Natuknice su uvrštene u kanonskom liku, ali ima i slučajeva kada je uvrštena pojavnica jer ostali oblici te riječi nisu kolokvijalni. Frazemi koji imaju glagol u nekom licu svrstani su pojavno ako je u njima glagol nosiva riječ, ali se nalaze uvršteni i kod kanonskoga lika te nosive riječi (npr. **piši kući propalo** → **pisati**).

Višerječne leksičke jedinice, posebice frazemi i psovke, svrstane su u rječnik prema nosivoj riječi. Moramo naglasiti da u navedenom slučaju nije kolokvijalna ni nosiva riječ, ni ostale, nego je kolokvijalno čitavo značenje frazema ili psovke. Kolokvijalna je dakle neformalna situacija u usmenoj komunikaciji. Stoga nosiva riječ koja pripada standardnomu izrazu nije obrađena sama po sebi nego se iza nje odmah navodi frazem ili psovka po kojoj

je uvrštena u rječnik i čije je značenje kolokvijalno (npr. *dobiti* *See the following* • *dobiti žuti karton* {VP} (lit. get a yellow card) col be warned). Pri obradi frazema prvo se daje doslovan prijevod na engleski, a zatim prototipno značenje koje ima frazem. Nosiva riječ kod frazema izabrana je prema sintaktičkom kriteriju.

Srpsko-hrvatski kolokvijalizmi dopunjeni su engleskim jednako-vrjednicama ponekad s kratkim opisom njihovih značenja i prototipnim situacijama u kojima se upotrebljava cijela rečenica. Standardni oblici, značenja, primjeri s prijevodom i uputnice navode se samo iznimno.

Vidljiva iscrpnost rječničkoga članka omogućena je primjenom specijaliziranih računalnih programa koji su napravljeni radi izrade upravo ovoga rječnika i koji su omogućili detaljnu lingvostatističku obradu u kojoj je odvojeno proučavanje jednorječnih i višerječnih leksičkih jedinica.

Nakon rječnika slijedi već spomenuti englesko-*srpsko-hrvatski* indeks koji je ujedno rječnik *srpsko-hrvatskih* kolokvijalnih sinonima. Statistički gledano, najveći broj sinonima imaju pojmovi vezani uz seks i spolovila, tuču,

brbljanje, laganje, novac, prevaru, krađu, zatvor, bijeg, ljudsku glupost... (npr. *very important or influential person, big shot: batina, Bog, Bond, budža, budžovan, dasa, drmaroš, fora², foteljer, gavan, glafor, glavonja, grogan, guzonja, hadžija, kaputar, laf¹, marka¹, mudonja, najlaf, nosonja, pomed, premijera, trbonja, trtonja, zverka*). Svaki je *srpsko-hrvatski* primjer naglašen.

Bez obzira na to da li se slažemo ili ne slažemo s nekim autorovim teorijskim postavkama, s nazivom jezika ili preširokim granicama teritorijalne i stilske raslojenosti leksičke građe iz koje su crpljeni kolokvijalizmi, očito je ovaj rječnik velik leksikografski pothvat jednoga autora i mogući model leksikografske obrade kolokvijalizama i za druge jezike. Ujedno je prikazan budući razvoj lingvističkih istraživanja uz punu potporu računalnih mogućnosti.

Rječnik će svakako izazvati interes struke, ali i nepretencioznih korisnika koji u svom svakodnevnom životu susreću kolokvijalizme (posebice one žargonskoga porijekla) i koji nisu baš uvijek sigurni u razumijevanje njihova značenja.

Barbara Kovačević